

УДК: 159.9

Кіричевська Елеонора Всеволодівна, кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

e-mail: psiheyavkimono@yandex.ru

ПСИХОЛОГІЧНІ КАТЕГОРІЇ ВИМІРУ РЕЛІГІЙНОЇ ТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація

У статті релігійна творчість розглядається як джерело онтологічної інформації, що базується на взаємозв'язку писемності, арифметики і системи символів та образів. У межах дослідження смислового поля релігійних форм та видів творчості розкривається значення категорій духовності, обдарованості, таланту, інформації. Зазначаються проблеми вивчення психології творчості та обдарованості в контексті релігійного знання у різноманітних її аспектах, розроблені у працях відомих дослідників. Відмічаються також дослідження духовно-релігійного знання як джерела накопичення психологічної феноменології, культури як творчого досвіду життя і творчості як проблеми духовного самовизначення особистості та як способу виправдання життя. Висвітлюється онтологічний, гносеологічний і аксіологічний аспекти в дослідженні феномену творчості.

У статті йдеться також про творчість як синергію – співробітництво Богові, духовний трансцензус особистості, проблему духовного і культурного сенсу творчості, межі людського існування у творчому акті, типології культури та обдарованої особистості, естетичної самосвідомості. Особливо виділяються праці, в межах яких стало можливе дослідження культури і людини в парадигмі Духу і творчості, де пізнання істини пов'язане із розумінням текстів культури. Аналізуються важливі концептуальні розробки проблеми релігійного досвіду і культурної творчості, яка розглядається як рефлексія релігійного досвіду

особистості, а також вказується на теорію «духовного несвідомого», що виявляє співвідношення понятійної і позалогічної сфер людського інтелекту, теологічну версію філософії культури та історії, що визначає місце християнства в сучасній культурі і духовному досвіді людини у повсякденності.

Ключові слова:*релігійна творчість, талант, обдарованість, духовність, інформація, християнська традиція, стратегії творчості, трансцендентне.*

Киричевская Елеонара Всеволодовна, кандидат психологических наук, научный сотрудник лаборатории психологии творчества Института психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ КАТЕГОРИИ ИЗМЕРЕНИЯ РЕЛИГИОЗНОГО ТВОРЧЕСТВА ЛИЧНОСТИ

Аннотация

В статье религиозное творчество рассматривается как источник онтологической информации, которая базируется на взаимосвязи письменности, арифметики и системы символов и образов. В рамках исследования смыслового поля религиозных форм и видов творчества раскрывается значение категорий духовности, одарённости, таланта, информации. Указываются проблемы изучения психологии творчества и одарённости в контексте религиозного знания в различных ее аспектах, разработанные в трудах известных исследователей. Отмечаются также исследования духовно-религиозного знания как источника накопления психологической феноменологии, культуры как творческого опыта жизни и творчества как проблемы духовного самоопределения личности и как способа оправдания жизни. Освещаются онтологический, гносеологический и аксиологический аспекты в исследовании феномена творчества.

В статье говорится также о творчестве как синергии – сотрудничестве Бога, духовном трансцензусе личности, раскрываются

проблемы духовного и культурного смысла творчества, указываются грани человеческого существования в творческом акте, типологии культуры и одарённой личности, эстетического самосознания. Особенно выделяются труды, в рамках которых стало возможно исследование культуры и человека в парадигме Духа и творчества, где познание истины связано с пониманием текстов культуры. Анализируются важные концептуальные разработки проблемы религиозного опыта и культурного творчества, которое рассматривается как рефлексия религиозного опыта личности, а также указывается на теорию «духовного бессознательного», которая выявляет соотношение понятийной и внелогической сфер человеческого интеллекта, теологическую версию философии культуры и истории, которая определяет место христианства в современной культуре и духовном опыте человека в повседневности.

Ключевые слова: *религиозное творчество, талант, одаренность, духовность, информация, христианская традиция, стратегии творчества, трансцендентное.*

Kirychevska Eleonora Vsevolodivna, candidate of psychological sciences, researcher of the psychology of creativity laboratory G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAPS of Ukraine

PSYCHOLOGICAL CATEGORIES OF MEASUREMENT OF RELIGIOUS CREATIVITY OF A PERSONALITY

Summary

In the paper religious creativity is considered as a source of the ontological information based on interrelation of writing, arithmetic's and system of symbols and images. The meanings of categories of spirituality, endowments, talent, information within the research of the semantic field of religious forms and types of creativity are revealed. The problems of studying of psychology of creativity and endowments in the context of religious knowledge in its various aspects developed in works of the famous researchers are specified. The researches of spiritual and

religious knowledge as source of accumulating of psychological phenomenology, culture as creative experience of life and creativity as problems of spiritual self-determination of a personality and as life justification method are also observed. The ontological, gnoseological and axiological aspects in the creativity phenomenon research are given.

In the paper it is told also about creativity as synergy - a cooperation to God, spiritual transcensus of a person, problem of a spiritual and cultural sense of creativity, border of human existence in the creative act, typology of culture and gifted personality, esthetical consciousness. The works within which the research of culture and the person in a paradigm of Spirit and creativity where knowledge of the truth is connected with understanding of texts of culture became possible are especially allocated. The important conceptual developments of a problem of religious experience and cultural creativity which is considered as a reflection of religious experience of a personality are analysed, and also it is specified the theory "spiritual unconscious" that renders a ratio of conceptual and extra logical spheres of human intelligence, theological version of philosophy of culture and history, that determines Christianity in modern culture and spiritual experience of a person in daily occurrence.

Keywords: *religious creativity, talent, endowments, spirituality, information, Christian tradition, strategy of creativity, transcendental.*

Політичні, економічні, соціальні потрясіння, що охопили нашу країну, за своєю глибиною та гостротою не мають аналогів у сучасному світі. Їх наслідки не могли не відобразитися на духовному стані українського суспільства. Сучасна соціокультурна ситуація у державі свідчить, що стосовно духовності ключовою проблемою стає вже не стільки її розвиток та примноження, скільки перспектива її втрати. В умовах духовної кризи суспільства неминуче загострюється науково-історична рефлексія минулого, нагальним стає вивчення коренів власної культури та традицій. Відтак актуальності набуває проблема взаємодії творчості та релігії.

Амбівалентність позицій сучасного суспільства до питань метафізичного плану виявляються, здебільшого, у двох кардинально протилежних тенденціях: від секуляризації до сакралізації оточуючої реальності й буття особистості, які у свою чергу спонукають академічну науку до дослідження феномену духовності й релігії в максимально широкому сенсі, визначення її сутнісних структурних компонентів у їх єдності і взаємодії. Ми вважаємо дослідження духовно-орієнтованих напрямів у творчості єдиною доступною можливістю пояснити незмінну тягу людини до віри і зрозуміти, чому релігія, як культурне і ментальне явище, так органічно стає способом творчого освоєння світу.

Стійкий інтерес до визначення сутності релігійності та духовності також тісно пов'язаний із спробою осягнути феномен особистості та умови досягнення максимального рівню розвитку її потенціалу. Актуальним є також вивчення зовнішніх передумов релігійної творчості особистості і внутрішніх, прихованих механізмів їх формування – детермінант релігійної творчості.

Питання, пов'язані з проблемою вивчення психології творчості та обдарованості в контексті релігійного знання в різноманітних її аспектах отримали серйозний розвиток у працях відомих дослідників. Так, роботи В.М. Аллахвердова, Б.С. Братуся, Ф.Є. Василюка, В.І. Слободчикова, В.Д. Шадрікова обґрунтовують важливість дослідження духовно-релігійного знання як джерела накопичення психологічної феноменології. Культуру як творчий досвід життя і творчість як проблему духовного самовизначення особистості, спосіб виправдання життя розглядали представники російського релігійно-філософського ренесансу. Онтологічний, гносеологічний і аксіологічний аспекти в дослідженні феномену творчості отримали розробку в працях М.О. Бердяєва, С.М. Булгакова, В.В. Іванова, І.О. Ільїна, О.Ф. Лосєва, В.М. Лосського, М.О. Лосського, Д.С. Мережковського, В.С. Соловйова. Творчість як синергію – співробітництво Богові, духовний трансцензус особистості, розвиваючи східно-християнську богословську

традицію, трактують В.В. Зеньковський, І.Ф. Мейендорф, В.А. Нікітін, М.О. Струве, Г.В. Флоровський, С.С. Хоружій. Проблему духовного і культурного сенсу творчості, межі людського існування у творчому акті, типології культури та обдарованої особистості, естетичної самосвідомості людини у своїх роботах розкрили С.С. Аверинцев, М.М. Бахтін, М.С. Каган, О.І. Кульчицька, Д.С. Ліхачов, О.Ф. Лосєв, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, Л. П. Міщіха,

Особливо слід виділити праці філософів і культурологів ХІХ – ХХ ст., в межах яких і стало можливе дослідження культури і людини в парадигмі Духу і творчості. Серед них «розуміюча психологія» С. Дільтея; аксіологічна концепція історії і культури В. Віндельбанда і Г. Ріккєрта; морфологія культури Ф. Ніцше і О. Шпенглера; теорія цивілізації А. Дж. Тойнбі; феноменологія М. Хайдеггера, яка розглядає культуру як мовне творіння; герменевтика Р. Гадамера, де пізнання істини пов'язане з розумінням текстів культури; трактування культури як символічного буття Е. Кассіра; структурно-змістовний аналіз складних культурних феноменів – мови, літератури, мистецтва, масової культури, соціальних утворень (спільнот, груп, інститутів). До важливих концептуальних розробок проблеми релігійного досвіду і культурної творчості слід віднести феноменологію «священного» Р. Отто і М. Еліаде; екзистенціальну філософію М. Марселя, яка розглядається як рефлексія релігійного досвіду особистості; теорію «духовного несвідомого» Ж. Марітена, що виявляє співвідношення понятійної і позалогічної сфер людського інтелекту; теологічну версію філософії культури і історії К. Доусона, К. Ранера, П. Тілліха, що визначає місце християнства в сучасній культурі і духовному досвіді людини у повсякденності.

Відтак гуманітарне знання стає теоретико-методологічною основою для психологічного дослідження феномену творчості в контексті релігійного життя особистості та суспільства в певний історичний час. Отже, дана робота спрямована на розкриття онтогенези уявлень про творчість у християнській

традиції: 1) полеміку академічного та релігійного поглядів на природу творчості; 2) визначення психологічних особливостей розуміння та інтерпретації творчості у християнському вченні.

Мета нашої розвідки: теоретико-методологічне обґрунтування та емпіричне встановлення фактичних проявів і явищ релігійної творчості особистості, загально-психологічний аналіз структурних компонентів релігійної творчості особистості, розробка та впровадження ефективних способів підвищення її якісних характеристик та кількісних показників.

У нашій роботі психологічне та релігійне розуміння феномену творчості не суперечать одне одному, проявляючи схожі принципи і загальну природу творчості. Дослідження ґрунтується на класичному визначенні цього терміну, сформульованого автором системно-стратегіальної концепції творчості В.О. Моляко, а саме: творчість – це діяльність, результатом якої є одержання нового (або частково нового) продукту в широкому розумінні цього слова – думки, ідеї, задуму, проекту твору будь-якого жанру або масштабу [10].

У контексті даної роботи творчість також розглядається 1) як онтологічний акт; 2) як процес пізнання і перетворення дійсності; 3) як світогляд і система цінностей; 4) як художній і релігійний досвід життя людини, а духовність у цьому контексті постає продуктом і результатом активності та релігійної творчості особистості. У межах даного дослідження будь-які продукти релігійної творчості розуміються як інформаційні системи, як джерела онтологічної інформації, усвідомлення яких можливе через систему релігійних знаків, образів, символів, метафор, які сприяють розумінню їх значення і смислу.

На нашу думку, релігійна творчість особистості ґрунтується на стратегіях аналогізування, комбінування, реконструкції. У процесі творчості особистість реалізує стратегічні тенденції символізації, метафоризації, семантизації (або означування), а також образотворення, які обумовлені індивідуально-психологічними особливостями особистості та комплексом

інших чинників, а саме: гендерних, вікових, етнічних, регіональних, професійних, статусних, та ін. Відповідно, ситуація, що детермінує прояви релігійної творчості, виступає для творчої особистості проблемно-евристичною ситуацією, безпосереднє створення продукту релігійної творчості постає перед особистістю в якості творчої задачі, а процес створення цього продукту є процесом розв'язання творчої задачі.

У зв'язку із актуалізацією релігійної проблематики в науці, а також у силу своєї специфічної спрямованості, зазначена тема, на нашу думку, представляє певний інтерес у перспективах нового висвітлення та розвитку психології творчості в цілому. В парадигмах, що пов'язані з творчістю (Моляко В.О., Пономарьов Я.О., Романець В.О.), талант розглядається як один із вищих рівнів творчої діяльності. Саме талант, якщо його сприймати як реалізовану можливість, постає тим духовним даром, що набув якості плода. Дар творчості та здатність творити, які дані людині, ще не є гарантією плодотворних успіхів та високої продуктивності у творчій діяльності. Вони можливі лише при забезпеченні трьох умов, а саме:

- бачення особистістю власних дарів;
- вільного прийняття особистістю рішення про їх розвиток;
- безперервної праці особистості, спрямованої на розвиток власних дарувань.

При цьому видається важливим виділення методологічних принципів і підходів до загальнопсихологічного аналізу духовно-орієнтованих напрямів у творчості. Релігійна сфера особлива, специфічна, багатозарова, амбівалентна. Відтак, при розробці даної проблематики застосовувалися наступні методи дослідження: метод систематизації пізньовізантійських позицій щодо розуміння творчості; метод символічного тлумачення святоотцівських текстів, що пов'язаний із специфікою розкриття духовно-психологічної проблематики творчості у християнській традиції; аналітичний метод як спосіб перекладу богословської термінології в категоріально-

понятійний апарат сучасної психології творчості, пов'язаний із розглядом окремих аспектів святоотцівських психологічних ідей.

Отже, задля максимального заглиблення в сутність даної проблеми розпочнемо з детального аналізу її ключових категорій, без яких не можливе об'єктивне дослідження феномену релігійної творчості.

У даному дослідженні термін «релігія» є базовим, для розуміння якого доцільно розвінчати деякі стереотипи щодо його сучасного повсякденного сприйняття. Отже, як правило, релігійність, як риса особистості, здебільшого розуміється як «побожність» і є тотожним слову «віруючий», що є не зовсім правильно у науковому сенсі. Отже, термін «релігія» почали вживати в епоху Відродження для характеристики загального поняття віри в Бога незалежно від конфесії (у Західній Європі – близько XVI ст., а в Україні – близько XVIII ст.). Таким чином, уже саме вживання цього слова носить глобальний характер. Слово *релігія*, згідно з сучасними словниками, походить із латинського *religio* – честь, благоговіння, пошана; або від *religiosus* – совісний, благочестивий; або за Цицероном, від *religere* – совість. Однак ці значення, такі популярні в словниках, не розкривають глибинної сутності цього терміну. Священик Григорій Дяченко дав таке пояснення: «Релігія – від лат. *Religo* – еднаю, або моральний зв'язок людини з Богом, Богошанування» [6, с. 547]. Нині існує понад 200 визначень поняття «релігія», і їх кількість дедалі зростає. І хоча цей термін не досить вдалий саме через його іншомовність і багатозначність, користується ним за традицією, не вдаючись до лінгвістичних уточнень. Часто слово «релігія» замінюють слов'янським «віра». Однак ці поняття нетотожні.

Оскільки сучасні словники не дають етимології цього слова, не зайвим буде уточнити деякі особливості цього терміну, щоб зрозуміти його глибинне давнє значення. Слово релігія складається з префікса *re* – (лат. *re* –), який уживається в словах на позначення повторної, зворотної чи відновлюваної дії, як наприклад, у слові реанімація (повернення організму до життя – оживлення) і кореня *ligo* – (лат. *ligo*), що позначає спілку, об'єднання,

товариство. Тобто слово релігія дослівно означає: «відновлення втраченого зв'язку» з Богом. У цьому розумінні поняття релігія може бути значно ширшим, ніж його переклад нашим словом «віра». Людина мусить відновити духовний зв'язок зі своїм духовним джерелом, яким є Бог. Саме релігійний спосіб життя особистості, а також реалізація власних релігійних переживань через творчість дозволяють людині черпати нові духовні сили і врешті-решт виправдати покликання бути образом та подобою Бога-Творця.

У релігійному сенсі талант – дар Бога, що накладає відповідальність на його власника, яка полягає у примноженні талантів і служінні Богові та ближньому через реалізацію цих дарів. Талант, будучи здатністю до творчості, є богоподібною якістю людини, головним духовним даром, згідно догматичних положень східно-християнської традиції. На думку святих Отців, талант – дарована Богом людині здатність відображати і реально утілювати Вічність і Нескінченність життя. Іоанн Златоуст називав талант символом духовного дару від Бога людині, який проявляється у слові мудрості, слові знання, пророцтві і чудотворенні (1 Кор.12,8-10).

Творче завдання людини у релігійному розумінні – відкриття Божого задуму про світ і людину, осягнення волі Божої, розуміння дії Промислу і співробітництва в усьому цьому з Богом. Талант у цьому сенсі – здатність до такої творчої безкорисливої і безкомпромісної праці, в якій доступними для людини засобами виражається Божий задум про світ. Таким чином розкривається багатогранність релігійної обдарованості, яка полягає у здатності до самопожертвування, самозречення, служіння Богові і ближньому. Людина – не лише власник, але і творець власного таланту. Відповідно до вище зазначеного, талант виступає як здатність до духовної діяльності, яка просуває до найвищого і саму творчу особистість, і тих, хто користується плодами творчої діяльності.

У релігійному розумінні талант виступає цілісною системою, яка включає і духовну, і психічну, і тілесну сферу. Відповідно, релігійна

обдарованість виявляється у здатності до благоговіння перед Богом і створеним Ним світом.

Релігійно обдарована особистість має власний моральний досвід подолання гріха. Без моральної боротьби з гріхом духовний талант релігійно обдарованої особистості втрачає свою цінність і сенс. Якщо намагатися формулювати визначення стисло, то релігійна обдарованість є здатністю до осмислення та усвідомлення необхідності релігійної діяльності та творчості. Отже, релігійна обдарованість є ніщо інше, як здатність до аскетизму, а також здатність до морального та духовного самовдосконалення. Доцільно також зазначити, що у релігійній творчості важливо не стільки самореалізуватися, скільки передати істину і красу горнього (тобто, вищого, небесного) світу, відображеного в земній реальності. Релігійно обдарована особистість зосереджена на спогляданні перетвореного буття і його відображенні, при цьому духовний талант виступає, з одного боку, здатністю відображати перетворену дійсність, з іншого – нездатністю до творчого компромісу. Відтак, *релігійна обдарованість* полягає у здатності до розуміння Божих задумів, а також у здатності до пошуку шляхів богоуподібнення. Згідно позиції східно-християнської традиції, релігійна обдарованість – це здатність до релігійності як до цілісності, а відтак до її реалізації, тобто до життєтворчості.

Один з пізніх учителів Церкви, святий Григорій Палама, узагальнюючи і синтезуючи висловлювання отців, що жили до нього, і письменників Церкви, услід за ними пов'язав питання богоподібності з міркуваннями про творчий дар, даний людині при створенні світу. Розмірковуючи про склад людини і про перевагу її над ангелами, він пише, що з усього створеного тільки люди мають, окрім розуму, ще і почуття [5]. Те, що природно поєднане з розумом, відкриває різноманіття мистецтв, наук і знань. Творчий дар, що споріднює людину з її Творцем, дар, якого позбавлені навіть ангели, є великою прерогативою людини. Проте, якщо Бог творить ні з чого, як сказано у Біблії: подивися на небо і землю і, бачучи все,

що з ними, пізнай, що все створив Бог ні з чого (2 Мак. 7, 28), то людина, створена подібно своєму Творцю, творить образи, які до того не існували у світі, проте не з досконалого небуття, а викликаючи їх до життя з певного світу, досяжного розумом, і даючи їм буття у світі емпіричному. Тому творити – не означає «відображати» реальність, це означає викликати до буття нове, і тому творення – це повсякчасний ризик нового.

Розглядаючи питання про образ Божий у людині, багато хто зі церковних письменників розумів його як щось субстанційне, вкладене в людську істоту, що надавало цьому образу характер отриманого від Бога відбитку, незмінного відбитку в глибині людської природи. Святитель Григорій Палама побачив у образі Божому, закладеному в людині, рушійну силу, наділену здатністю до зростання і обдаровану свободою. При такому погляді «...образ Божий прийняв значення пориву людини кудись вгору, з рамок детермінованих законів природи, прагнення до Творця, і дав їй бути творцем. У людині, в її духовної сутності відкриваються ті риси, які її найбільш ріднять із Творцем, тобто творчі здібності і обдарування. Людині дано творити, правда не з нічого, як творить Сам Творець, але все ж творити щось, чого до неї не було» [5]. Християнська теологія стверджує, що у Божественному задумі про людину їй дарована можливість творити щось нове. Людина може здійснити цей задум або, навпаки, закопати свій талант у землю.

Переходячи до розгляду наступної категорії дослідження, передусім зазначимо, що поняття *релігійна інформація* досить умовне, оскільки види інформації, як відомо, диференціюються за основними групами аналізаторів, а в нашому випадку воно обумовлене оригінальністю контексту. Отже, за авторським розумінням, *релігійна інформація* – це інформація, яка носить релігійний контекст, має ідеологічне значення, містить відомості про метафізичні форми та прояви існування-буття на різних рівнях духовного досвіду, метою якої є розкриття закодованого знаковими засобами догматичного і богословського змісту віри, що має певні власні джерела та

способи сприймання, зберігання та передачі даних духовного та віронавчального характеру. Виникнення такого виду інформації обумовлене специфікою середовища, в якому вона функціонує у межах та поза її межами, та має власні форми представлення, а саме: за джерелом виникнення – акустичну (музика – орган, дзвін, церковні піснеспіви, тощо), за способом сприймання – візуальну (ікони, релігійні картини, скульптурні композиції, сакральна архітектура), текстову, як окрему, самотійну, а не у складі візуальної, (друковані джерела догматичного, богословського, віронавчального та літургійного спрямування), яка в свою чергу відноситься до невербального виду комунікації; та аудіальну (проповідь, настанови, душпастирство), яка у певному контексті може сприйматися як вербальний вид релігійної комунікації.

Найбільшу частину релігійних відомостей ми отримуємо від батьків, вихователів, вірян, знайомих, священнослужителів, а в духовних учбових закладах – від викладачів спеціальних духовних дисциплін. До цієї непрямой інформації входять відомості про те, що складає і складало зміст досвіду інших людей, частково наших сучасників, але переважно тих, хто жив задовго до нас. Так, ми знаємо про різні події церковного життя, що відбувалися протягом майже двох тисячоліть, із церковних літописів, із праць церковних і світських істориків, із житій святих, із матеріалів археологічних досліджень та з інших джерел.

Слід зазначити, що кожна соціалізована особа без винятку, незалежно від того, вважає вона себе вірянином чи ні, визнає свою приналежність до тієї або іншої релігійної конфесії або ні, співвідносить свої морально-етичні цінності з принципами, канонами, заповідями або ні, сповідує атеїзм, матеріалізм або, навпаки, ідеалізм, існує і функціонує в інформаційному полі релігійної спрямованості. Інформаційне середовище сучасного суспільства так чи інакше насичене в тій або іншій мірі релігійним змістом: уся історія людства – це історія релігії, відповідно, це історія розвитку цивілізації, культури і науки. Вивчення в загальноосвітній і вищій школах таких

дисциплін, як: історія (вітчизняна, музики, живопису, літератури, архітектури, археології, писемності), філософія, релігієзнавство, археологія, культурологія, мистецтвознавство, етика, естетика, етнопсихологія і багато інших навчальних предметів і спецкурсів, вимагає глибоких знань, що стосуються саме досвіду релігійної творчості людства в найрізноманітніших сферах життєдіяльності. Проте сучасній людині недостатньо теоретично орієнтуватися в культурно-релігійній спадщині свого народу і держави, позаяк буденний шар суспільного життя так чи інакше наповнений релігійною інформацією, яка торкається кожної соціалізованої особи в різний спосіб і в різній мірі. Можна сказати, що наша реальність – це комплекс інформаційних структур, однією з яких є інформаційна структура релігійних знань і законів. У громадському житті нашого народу це виражається різними способами, наприклад, через релігійні свята та їх традиції, деякі з яких безпосередньо пов'язані з утвердженням вітчизняної державності. Усе це складає обсяг релігійних знань, які можуть не підкріплюватися реальним релігійним досвідом особистості.

Дослідження психологічних особливостей релігійної творчості особистості неможливе без визначення категорії духовності. Ми вважаємо, що вона (духовність) у психологічному сенсі може сприйматися як вид творчості, оскільки завжди є пізнанням особистістю своєї істинної природи, процесом освоєння в духовному акті цілісної свідомості. Творчий процес самопізнання виступає як екстеріоризація духовності. Таким чином, духовність і творчість можна розглядати як однорідні, якщо можна так сказати, родинні, проте не тотожні, ні в якому разі не взаємозамінні процеси.

Описати феномен релігійної творчості за допомогою звичних понять і категорій неможливо, як неможливо стандартизованими методами прослідити та описати процес сприймання продукту і результату релігійної творчості особистості. Адже кожний індивід живе в трьох світах, специфічним чином функціонуючи у кожному з них: у природному середовищі (як біологічний організм); у світі повсякденного життя,

створюючи моделі поведінки, які допомагають людині усвідомити сенс її існування; в ідеальному світі, який містить у собі явища, які виходять за межі повсякденної реальності. Сприймання світу, а зрештою і вся інформація про нього, і та, що закладена в ньому самому, залежить від індивідуальних та особистісних характеристик тієї чи іншої особи, її суб'єктивних поглядів та багато іншого. Відповідно, творче сприймання релігійної інформації, закодованої у продуктах сакральної творчості – це завжди співпраця людини зі світом. На нашу думку, передусім це відбувається через систему релігійних знаків, образів, символів, метафор, які сприяють розумінню їх значення і смислу.

Таким чином, спираючись на загальну логіку вищезазначеного, *релігійну творчість* в межах даного дослідження можна визначити фактично як спосіб вираження містичних переживань в опосередкованому вигляді. По-перше: весь шлях творчого руху розподіляється на три моменти: катарсис, що полягає у визволенні душі від обтяжуючого зайвого; фотизмос – осяяння душі Божественним світлом; телеіосис – удосконалююче пізнання таємниць через споглядання. Головне завдання християнської творчості – знайти адекватний спосіб вираження сутності трансцендентного. Зовнішня сторона при цьому не настільки принципова. Можлива будь-яка форма, якщо вона відповідає світоглядним принципам. Тому настільки різноманітним виявляється іконографічний канон православ'я. Тут криється можливість нескінченного варіювання храмової конструкції, створення безлічі різних розспівів на матеріалі октоїху і постійного звернення до традиційних літературних жанрів для реалізації актуальних потреб.

Отже, релігійна творчість знаходить своє відображення у продуктах творчості і розглядається нами як інформація, закарбована у живописі, поезії та музиці, в архітектурі, на стінах і закликає до діалогу. Вона споріднена з писемністю, арифметикою і системою символів – і саме це виступає, на нашу думку, інформаційним простором, який покликаний говорити крізь віки, в цьому джерело його глибинного психологічного сенсу. У межах дослідження

смыслового поля форм та видів релігійної творчості в майбутній перспективі нами планується розкриття психосемантичного значення образу, символу, знаку в різних жанрах сакрального мистецтва.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н.А. Смысл творчества (Опыто оправдания человека) // Н.А. Бердяев. – М.: Изд-во Г.А. Лемина и С.И. Сахарова, 1916. – 358 с.
2. Булгаков Сергей, прот. Православие // Булгаков Сергей, прот. – Paris, 1985. – 403 с.
3. Вдовина Г.В. Язык неочевидного. Учения о знаках в схоластике XVII в. // Г.В. Вдовина – М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2009. – 648 с.
4. Александр Геронимус, прот. Богословие священнобездомлия / Александр Геронимус, прот. // Синергия: Сборник. М., 1995. – С. 151-176.
5. Керн Киприан, архим. Антропология св. Григория Паламы // Киприан Керн, архим. – Париж: YMCA-Press, 1950. – 197 с.
6. Дьяченко Григорий, прот. Полный церковно-славянский словарь. // Протоиерей Григорий Дьяченко – 1158 с.
7. Лосский В. Догматическое богословие // В. Лосский – М.: Центр «СЭИ», 1991. – 289 с.
8. Маль Э. Религиозное искусство XIII века во Франции. // Э. Маль – М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2008. – 552 с.
9. Моляко В.А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности / В.А. Моляко // Вопр. психол. – 1994. – №5. – С. 86-95.
10. Моляко В.О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В.О. Моляко, О.Л. Музика. – Житомир : Рута, 2006. – 320 с.
11. Тихомиров П.В. Художественно творчество и религиозное познание / П.В. Тихомиров // Богословский вестник. – 1897. – Т. 4. – №10. – С. 74-102.

12. Хартр Д. Красота бесконечного: эстетика христианской истины. (Современное богословие) // Хартр Д. – М.: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2010. – 673 с.

References transliterated

1. Berdyaev N.A. Smyisl tvorchestva (Opyit opravdaniya cheloveka) // N.A. Berdyaev. – М.: Izd-vo G.A. Leminai S.I. Saharova, 1916. – 358 s.

2. Bulgakov Sergiy, prot. Pravoslavie // Bulgakov Sergiy, prot. – Paris, 1985. – 403 s. S. 279.

3. Vdovina G.V. Yazyik neochevidnogo. Ucheniya o znakah v sholastike XVII v. // G.V. Vdovina – М.: Institut filosofii, teologii i istorii sv. Fomyi, 2009. – 648 s.

4. Aleksandr Geronimus, prot. Bogoslovie svyaschennobezmolviya / Aleksandr Geronimus, prot. // Sinergiya: Sbornik. М., 1995. – S. 151-176.

5. Kern Kiprian, arhim. Antropologiyasv. Grigoriya Palamyi // Kiprian Kern, arhim. – Parizh: YMCA-Press, 1950. – 197 s.

6. Dyachenko Grigoriy, prot. Polnyiy tserkovno-slavyanskiy slovar. // Protoierey Grigoriy Dyachenko – В.м.: Izdatelstvo: tipografiya Vilde, 1899. – 1158 s.

7. Losskiy V. Dogmaticheskoe bogoslovie // V. Losskiy – М.: Tsentr «SEI», 1991. – 289 s.

8. Mal E. Religioznoe iskusstvo XIII veka vo Frantsii. // E. Mal – М.: Institut filosofii, teologii i istorii sv. Fomyi, 2008. – 552 s.

9. Molyako V.A. Problemyi psihologii tvorchestva i razrabotka podhoda k izucheniyu odarennosti / V.A. Molyako // Vopr. psihol. – 1994. – № 5. – S. 86-95.

10. Moliako V.O. Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen / V.O. Moliako, O.L. Muzyka. – Zhytomyr : Ruta, 2006. – 320 s.

11. Tihomirov P.V. Hudozhestvennoe tvorchestvo i religioznoe poznanie / P.V. Tihomirov // Bogoslovskiy vestnik. – 1897. – T. 4. – #10. – S. 74-102.

12. Hartr D. Krasota beskonechnogo: estetika hristianskoy istinyi. (Sovremennoe bogoslovie) // Hartr D. – М.: Bibleysko-bogoslovskiy institut sv. apostola Andrey, 2010. – 673 s.